

**Erfaringer fra prosjektet ” Frå kratt til kroner”
i Møre og Romsdal**

Karoline Daugstad, Magnar Forbord
og Katrina Rønningen

Notat nr 9/08, ISSN 1503-2027

karoline.daugstad@bygdeforskning.no
magnar.forbord@bygdeforskning.no
katrina.ronningen@bygdeforskning.no

Norsk senter for bygdeforskning
Universitetssenteret Dragvoll
7491 Trondheim

Erfaringer fra prosjektet ”Frå kratt til kroner” i Møre og Romsdal

Karoline Daugstad, Magnar Forbord og Katrina Rønningen

Sammendrag

I en studie gjennomført 2006-2008 har Bygdeforskning fulgt Møre og Romsdal sitt arbeid med prosjektet ”Frå kratt til kroner”. Dette er en satsing som skal finne fram til metoder for å holde kulturlandskapet åpent og bedre sikten langs veiene – og samtidig prøve ut mulighetene for å bruke ”gjengroingsvirke” som råstoff for bioenergiproduksjon. Prosjektet har blitt gjennomført i sju kommuner. Som del av følgestudien har det blitt gjennomført en intervjuundersøkelse blant involverte i prosjektet våren 2006 og våren 2008. Erfaringene viser at prosjektsatsingen klart har bidratt til å sette bioenergi og kulturlandskap på dagsorden i de fleste kommunene og dels på fylkesplan. Temaet har fått økt fokus, og det er generert ny kompetanse både kommunalt og i fylkesapparatet, hos næringsaktører og entreprenører. Også med hensyn til konkret rydding av strekninger langs vei for å skape bedre sikt og utsikt - så har prosjektet oppnådd mye. Når det gjelder prosjektets målsetting om å etablere bioenergianlegg, så har dette vist seg å være mer krevende. Ingen anlegg kan spesifikt tilskrives prosjektet, men Kratt til kroner har helt klart hatt en oppbackings- og katalysatoreffekt for planer som allerede var i emning før prosjektstart. Med hensyn til viktige flaskehalsar for bioenergiproduksjon basert på kulturlandskapsvirke er det en entydig erfaring at å bruke slikt virke er kostnads-krevende – både med hensyn til høsting, flising, tørking, lagring og frakt. Dette virket kan ikke konkurrere med annet tørt og lett tilgjengelig virke. Dermed er denne typen virke avhengig av tilskuddsordninger som i en viss grad kompenserer for merkostnadene. Med hensyn til prosjektets organisering og gjennomføring så har det å velge ut kommuner for slik å konsentrere innsatsen vært et godt grep. Prosjektet har ellers gitt aktører som vanligvis ikke samarbeider tett en mulighet for å gjøre det – noe som kan være en plattform for videre arbeid på lignende tema.

Innledning

Prosjektet "Frå kratt til kroner" i regi av Skogselskapet i Møre og Romsdal og Møre og Romsdal fylke ble startet i 2005 og avsluttes i 2008. Prosjektet har hatt som mål å komme fram til metoder og systemer som bidrar til å holde det veinære kulturlandskapet åpent. Dette skal en oppnå gjennom å vri fokus fra kratt som problem til kratt som ressurs, i dette tilfellet ressurs i form av produksjon av bioenergi og produksjon av annet virke, og å oppnå bedre trafikksikkerhet og bidra til et estetisk tiltalende landskap. Prosjektet er et samhandlingsprosjekt mellom Møre og Romsdal fylke, Skogselskapet i Møre og Romsdal, Statens Vegvesen Region Midt og Bondelaget i fylket. Frå kratt til kroner gjennomføres i 7 utvalgte prosjektkommuner: Vanylven, Volda, Rauma, Nesset, Surnadal, Sunndal og Halså (Skogselskapet i Møre og Romsdal og Møre og Romsdal fylke 2005, Totlund 2006).

Bakgrunnen for prosjektet er en tiltagende bekymring for gjengroing av kulturlandskapet, noe som er blitt et trafikksikkerhetsproblem langs veiene. Både gjengroing på disse og andre arealer er videre sett som et problem for landskapets attraktivitet i forhold til turister og fastboende. Ved å snu fokuset til å se på resultatet av gjengroing – krattet – som en ressurs, får en også oppnådd et annet viktig mål for prosjektet; å produsere bioenergi. Dette kan representere et inntektsgrunnlag for bønder og andre aktører, og bidra til å løse et energiforsyningsproblem.

Prosjektet Frå kratt til kroner henger sammen med et nasjonalt fokus på bioenergi, noe som kom fram i Soria-Moria erklæringen fra den rød-grønne regjeringen (Statsministerens kontor 2005), og senere gjentatt av Landbruks- og matministeren (blant annet i Nationen 02.01.06). Det er også nedfelt i regjeringens framlegg til Statsbudsjett for 2007 (Landbruks- og matdepartementet 2006). I "Strategi for økt utbygging av bioenergi" lagt fram av Olje- og energidepartementet i april 2008 framheves opprettholdelse av et åpent kulturlandskap som ett av fire formål med økt bruk av bioenergi (Olje- og energidepartementet 2008). I tillegg holdes virke fra rydding langs veikanter fram som en kilde til råstoff for bioenergiproduksjon. Landbruks- og matdepartementet vil i 2008 sette i gang et pilotprosjekt for å utvikle effektiv logistikk og lønnsomme verdikjeder knyttet til uttak av råstoff til biobrensler fra skog, kulturlandskap og veikanter (op cit s. 23). Angående effekter av bioenergi på biologisk mangfold sies det i en rapport fra NINA at: "Utnytting av bioenergiressurser fra skog og jordbruksarealer er mulig på måter som er akseptable og som delvis gir positiv effekt på

biomangfoldet. Uttak av greiner, topper og tynningsvirke i skog kan være akseptabelt i forhold til biomangfold, men det er nødvendig med retningslinjer for å sikre at uttaket foregår skånsomt i forhold til viktige økosystemfunksjoner og habitatressurser for arter” (Sverdrup-Thygeson og Framstad 2007, s. 3).

Følgestudie Norsk senter for bygdeforskning

I forbindelse med gjennomføringen av Frå kratt til kroner ble Norsk senter for bygdeforskning engasjert til å gjennomføre en følgestudie av prosjektet. Følgestudien har hatt som mål å dokumentere og drøfte erfaringer omkring hva som er mulig å realisere av energiproduksjon, kulturlandskapskjøtsel og næringsutvikling når disse tre faktorene ses i sammenheng i fylkesprosjektet. Følgestudien studerer både resultat og prosess; det betyr at erfaringer vinnes både ved å følge hva som fysisk skjer i landskapet i prosjektkommunene og hvordan prosessen med prosjektet forløper i kommunene. Bioenergi og kulturlandskap sett i sammenheng er en ny innfallsvinkel for Møre og Romsdal og i stor grad for landet forøvrig. Målet er at erfaringer fra Møre og Romsdal rundt en slik kobling vil kunne ha overføringsverdi til andre steder i landet, kanskje spesielt for vestlandsfylker der både kulturlandskapspreg og forhold for jord- og skogbruk er dels av samme art.

En sentral del av Bygdeforskning sin følgestudie har vært å få fram en situasjonsrapport fra kommunene i starten av prosjektet og tilsvarende mot slutten. Materialet for dette er framskaffet gjennom to intervju-undersøkelser, den første gjennomført våren 2006 og publisert i Bygdeforsknings notatserie nr 7/06 (Daugstad, Forbord og Rønningen 2006). Dette foreliggende notatet oppsummerer status pr våren 2008 basert på en intervjuundersøkelse gjennomført i april-mai.

Fokus for den første intervjuundersøkelsen var de 7 prosjektkommunene, representanter for Statens vegvesen i regionene de aktuelle kommunene ligger i, og i tillegg synspunkter og erfaringer fra Stranda kommune for å dra nytte av erfaringer fra en kommune utenfor prosjektet som har forsøkt å utnytte muligheter ved å se kulturlandskaps hensyn og bioenergi produksjon i sammenheng. Intervjuundersøkelse nummer to inkluderer prosjektkommunene, Statens vegvesen og i tillegg er styringsgruppa for prosjektet intervjuet. Stranda kommune er i denne runden ikke med fordi vi valgte å konsentrere innsatsen på aktører som har vært deltakende i prosjektet.

Resultatene fra undersøkelsene er presentert for Frå kratt til kroners styringsgruppe, som også har gitt tilbakemelding på innholdet i rapporteringene. Vi vil presisere at rapporten gir et bilde av status, vurderinger og erfaringer i de utvalgte prosjektkommunene – slik noen representanter for prosjektet ser det. Dette er dermed ikke en rapport om bioenergi og kulturlandskap for Møre og Romsdal fylke generelt. Den følgende framstillingen i notatet gir først en omtale av selve intervju-undersøkelsen, videre om organisering av prosjektarbeidet i kommunene, tiltak og aktiviteter i kommunene i prosjektets første fase, synspunkter på en tilskuddsordning som har blitt utprøvd, prosjektets forhold til andre planer og strategier, prosjekter og virkemidler, synspunkter på kommunenes og fylkets rolle i Frå kratt til kroner-prosjektet, oppsummerende betraktninger fra informantene, en framstilling av det vi ser som de tydeligste erfaringene fra prosjektet, og avslutningsvis en kortfattet konklusjon.

Som gjort rede for i oppsummeringen fra første intervjurunde (Daugstad et al 2006) har hver av de 7 prosjektkommunene hatt en arbeidsgruppe. Gruppene har representanter fra kommuneadministrasjonen (innen jordbruk, skogbruk, næring generelt), fra politisk hold, og fra landbruksnæringen. Representantene fra landbruket representerer Bondelag, Bonde- og småbrukarlag, Skogeierforening og Skogeierlag, og noen representerer selvstendige næringsforetak (se tabellen nedenfor).

Det er gjort i alt 24 intervjuer pr telefon. Intervjuguide ble brukt (se vedlegg), denne er også utgangspunkt for den tematiske presentasjonen i dette notatet. Temaene i intervjuene er i stor grad de samme momenter som for første delundersøkelse.

Av de 24 intervjuene er 14 med representanter fra de 7 prosjektkommunene, 3 med Vegvesenet i de regionene de ulike kommunene faller inn under, og hele styringsgruppa på 8 personer er intervjuet (dvs styringsgruppa har 7 medlemmer, men representanten fra Fylket ble skiftet ut 1. februar 2008 og både avtroppende og påtroppende representant er intervjuet). Ett medlem i styringsgruppa er også intervjuet som representant for en av kommunene. Informantene fra kommunene ble valgt ut fra følgende resonnement: Vi har gjort et strategisk utvalg med 2 representanter fra arbeidsgruppa i hver av de 7 prosjektkommunene. Utvalgsriteriet har vært å samlet dekke de tre kategoriene representanter som finnes i gruppene (administrasjon, politikk, næring) i grovt sett samme forhold som de er representert

i gruppene. Fordelingen på informanter fra kommunegruppene har slik blitt 4 representanter fra administrasjon, 4 politikere, og 6 næringsrepresentanter.

Tabell 1: Oversikt over sammensetningen av arbeidsgruppene i de 7 prosjektkommunene (etter oversikt gitt fra prosjektleder på Fylket).

	Kommuneadministrasjon	Politiker	Næringsrepresentant
Vanylven (3 medl)	Fagkonsulent landbr (S)	Utvalgsleder driftsutvalg (L)	Bondelag/ Skogsentreprenør
Volda (4 medl)	Nærings sjef/reiseliv Fagkonsulent skog (S)	SV (L)	BL/Sko geierlaget
Rauma (5 medl)	Skogbrukssjef (S)	Utvalgsmedlem	Bondelaget (L) Bonde- og smbri Sko geierlag
Neset (4 medl)	Skogbrukssjef (S+L)		Bondelaget Skoglaget Reiselivslaget
Surnadal (7 medl)	Næringsleder (S) Skogbrukssjef +kommuneadm?	Ordfører (L)	Sko geierlag Sko geiegerlag Bondelag/Bonde- og småbrlag
Halsa (5 medl)	Skogbrukssjef (S)	SP (L)	Sko geigarlag Bondelag Bonde- og smbri lag
Sunndal (4 medl)	Skogbruksansvarlig (S)	SP	Sko geierlag/Sko geierforening Sko geierlag/Bygde-service

For kategorien Kommuneadministrasjon er det oppgitt hvilken del av administrasjonene vedkommende kommer fra, for kategorien Politiker er det oppgitt partitilhørighet eller utvalgstilhørighet der det er oppgitt i fylkets oversiktsliste, og for kategorien Næringsrepresentanter er det oppgitt organisasjons- eller foretakstilhørighet. Bokstavene S og L i parentes står for henholdsvis Sekretær og Leder for gruppa der det er oppgitt.

Organisering av arbeidet i kommunene

Som redegjort for i presentasjonen av første intervjuundersøkelse (Daugstad m fl 2006) har kommunene hatt noe ulike framgangsmåter med hensyn til å utpeke arbeidsgruppene, og gruppene har også ulik sammensetning. Fra Fylkets side ble det ved prosjektstart sendt ut en liste med forslag til hvilke organisasjoner som kunne være aktuelle i gruppene, men den endelige sammensetningen ble ikke etterprøvd av Fylket. Kommunegruppene er sammensatt av folk fra kommuneadministrasjonen, politikere og representanter fra næring. Gruppene er utpekt enten politisk eller administrativt. Fem av kommunene har grupper formelt oppnevnt av politisk nivå, det betyr av formannskapet eller av ulike politiske utvalg. Den ene av

kommunene med politisk oppnevning har videreført en gruppe som var etablert fra før i forbindelse med fordelinger av miljø- og kulturlandskapsmidler i jord- og skogbruket (henholdsvis SMIL¹ og NMSK²-midler). Denne gruppa hadde fra før tillitsvalgte fra Bondelaget, Bonde- og småbrukarlaget og Skogeierlaget og ble supplert med en politisk representant for Frå kratt til kroner-prosjektet. De to øvrige kommunene har hatt en administrativ prosess (ledet fra skogsida i kommunen) på å sette sammen gruppa. En av disse to kommunene har ingen politiker i gruppa. Oppnevningen skjedde ved at skogbrukssjefen forespurte tre organisasjoner som representerte henholdsvis reiselivet, bøndene og skogbruket, om å oppnevne hver sin representant til gruppa.

Med hensyn til endringer i kommunegruppenes sammensetning gjennom prosjektperioden er det kun gjort endringer pga politiske skifter (ordfører), og en gruppe har skiftet ut en representant fra Bondelaget. I styringsgruppa er nestleder for gruppa (fra Fylkets landbruksavd) erstattet med en annen fra samme avdeling, dette på grunn av jobbskifte.

Tiltak og aktivitet i kommunene

Konkrete tiltak

Som vist i første delundersøkelse har kommunene fra starten hatt noe ulikt fokus på hvorvidt en vektlegger *rydding* langs veinære landskap – med formål å redusere viltpåkjørsler eller å åpne utsikt fra rasteplasser, utsiktspunkt o.l. – eller om fokus fra starten har vært på *bioenergiproduksjon* og verdikjeder. Denne grove todelingen ser vi fremdeles. Rydding langs vei er noe alle kommune gjør, men for noen av kommunene er dette hovedfokus. En av kommunene har koblet rydding i regi av dette prosjektet til en mer langsiktig plan om å holde arealene åpne framover gjennom å få til beite med geit. For kommunene med fokus i større grad på bioenergi er dette på sitt mest tydelige i de kommunene som enten hadde biovarmeanlegg etablert fra før eller de som har fått etablert anlegg i prosjektperioden. Men det betyr ikke at alt her har forløpt uproblematisk, det er fremdeles krevende prosesser med mye prøving og feiling. Flere av kommunene har fått framvekst av egne entreprenørfirma som står for rydding, leveranse til og/eller drifting av biovarmeanlegg. I andre kommuner som ikke har biovarmeanlegg er det likevel etablert bioenergigrupper eller studiesirkler med dette

¹ Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket

² Nærings- og miljøtiltak i skogbruket

fokus. Dermed kan en si at disse kommunene har begynt å opparbeide en slags beredskap og kompetanse for kommende anleggsetableringer eller leveranser.

Fra fire av kommunene nevnes spesielt at kontakten med Statens vegvesen gjennom konkrete tiltak har vært nyttig, og at Vegvesenet selv har endret sine funksjonskontrakter til i større grad å legge til rette for rydding i en 6-meters sone langs vei. Dette nevnes også fra en av representantene fra Vegvesenet som en konkret endring de har gått inn på i prosjektperioden.

Hva gjelder fokus og innretning i prosjektperioden rapporteres det om stort sett samme fokus fra start til slutt, med unntak av en av informantene som sier at vedkommendes kommune fremdeles ikke har et klart fokus – og at prosjektet virker flytende.

Respons fra grunneiere og rettighetshavere

Som ved første undersøkelse våren 2006 rapporteres det at prosjektet er positivt mottatt, og at ryddinga langs vei er ønsket. Det rapporteres også to år senere om en smitteeffekt til andre grunneiere enn de som direkte er berørt av prosjektet.

Det er i hovedsak små arealer det er ryddet på, og dermed er det ikke så mange grunneiere som berøres så potensialet for konflikter er begrenset. Fra en av kommunene sies det at en bevisst har unngått de konfliktfylte arealene ”fordi det finnes nok annet kulturlandskap å rydde”. Videre har en opplevd at noen grunneiere setter krav til måten det skal ryddes på eller at virke som egner seg til ved skal leveres på døra. Fra en annen kommune sies det at for noen strekninger hvor ikke alle grunneierne er positive så står det igjen ”biter” hvor det ikke er rydda.

I sum rapporteres om positiv respons på prosjektet fra grunneiere og rettighetshavere, men der det har ligget an til konflikter eller motstand så har en rett og slett unngått å trekke inn slike arealer, men det har ikke være mange slike tilfeller.

Spesifikke erfaringer siden forrige undersøkelse

Den tydeligste erfaringen som er høstet går på økonomi. Kort fortalt er det kostbart å høste mindreverdige virke som det er snakk om langs veiene; det er arbeidssomt å få fram, det kreves spesielle sikkerhetsrutiner, og denne typen rydding er ikke liv laga uten offentlige tilskuddsordninger. Spesifikt påpekes at leddene i verdikjeden blir for kostbare, både hogst,

tørking og lagring, og spesielt for en grunneier som skal levere virke til et biovarmeanlegg blir prisen en får så lav at dette ikke lønner seg. Likeledes nevnes at de grunneierne som har fått midler fra prosjektet for å rydde, ikke har sittet igjen med noe overskudd når reell tidsbruk for å rydde/hogge tas med. Flere kommuner har ingen avsetning for virket og det blir liggende der det er hogd. På den andre siden rapporteres fra en av kommunene at en gjennom prosjektperioden har fått erfaring om hvordan rydde mer effektivt og med lavere kostnader. Dette gjør ikke ryddinga lønnsom i et marked, men en opplever å bruke prosjektmidlene mer effektivt. Fra de av kommunene med mest bratt areal sies det at den tydeligste erfaringen angående økonomi er at ”dette koster flekk – her er det tungdrevne landskap, bratt og kostbart å ta ut virket. Men kulturlandskapseffekten er strålende, utsikta er bedra veldig”. Videre nevnes at det er en utfordring å holde rydda arealer fortsatt åpne, og det foreslås både å sette inn beitedyr og å drive noe kjemisk stubbebehandling for å hindre gjenvekst.

Som i starten av prosjektet har kommunegruppene fått mange positive tilbakemeldinger på at prosjektet gir effekt ”der ute”, folk ser at landskapet blir åpnere. Også en av Vegvesenets representanter trekker fram at de får sjelden positive tilbakemeldinger når de rydder, men gjennom dette prosjektet har de fått det.

Erfaringer med underleverandører rapporteres fra noen av kommunene, og det sies at det er greiere å forholde seg til entreprenører for å få gjort rydding enn enkeltgrunneiere. Entreprenørene oppleves som profesjonelle, og særlig bemerkes at de håndterer HMS-regler godt.

Etablering av biovarmeanlegg som del av Frå kratt til kroner-prosjektet?

Våren 2006 var status angående biovarmeanlegg i prosjektet at tre av kommunene ikke hadde vurdert dette, en av kommunene hadde anlegg allerede ved prosjektstart, og de tre øvrige prosjektkommunene hadde konkrete planer om etablering av anlegg, men disse planene hadde trolig kommet uten Frå kratt til kroner-prosjektet, men kanskje ikke så raskt.

Status pr. våren 2008 er at kommunen med biovarmeanlegg som var etablert eller under planlegging før prosjektet fremdeles har 2 anlegg som eies og drives av kommunen og som så langt har fått tilførsel av flis fra lokalt hold. I tillegg har ytterligere en av prosjektkommunene fått et biovarmeanlegg som er bygd og drives av kraftselskapet. Informanter mener at Kratt til kroner ikke kan ta æren for anlegget, dette var under planlegging før prosjektet. En tredje

kommune har også fått på plass et biovarmeanlegg, her har Kratt til kroner-prosjektet vært av stor betydning for å få dette til og ikke minst at en lokal leverandør av flis har fått grunnlag for å etablere seg, blir det framhevet. Denne kommunen fortsetter også satsingen på biovarme. Her er en industripark under planlegging, og det er lagt opp til at oppvarmingen skal besørges av biovarme.

De fire øvrige kommunene som ennå ikke har egne biovarmeanlegg, har litt ulike tanker om dette framover. En av kommunene har etablert en bioenergigruppe, noe som i sin helhet tilskrives prosjektet, og kanskje kan det framover bli fokus på anlegg. De anleggene som fins i andre kommuner er for langt unna til at transport av virke dit er aktuelt. En annen av kommunene har fått en etablering av et bondevarmefirma som har fått offentlig støtte og som er i plan- og utredningsfasen på hva som kan være mulig å få til. En tredje kommune har erfart at selv om det er et ønske om å etablere biovarmeanlegg så oppleves dette svært vanskelig, det har med vilje å gjøre fra offentlige aktører, det må finnes lokale interesserte som vil starte opp, og det må finnes et marked eller avtaker. Dette er også en kommune med rimelig pris på el-kraft, noe som er en stor utfordring for biovarmeproduksjon. Den fjerde av kommunene som ennå ikke har anlegg, har også billig strøm, dette trekkes fram som en utfordring med tanke på biovarmeproduksjon – men det arbeides med planer for hvordan en kan få det til.

Som for status våren 2006 er det nå to år etter vanskelig å si at Frå kratt til kroner-prosjektet har initiert biovarmeanlegg, men det har trolig hatt en viss katalysatoreffekt. Det som påviselig har skjedd i to av kommunene er at prosjektet har fungert som viktig bakgrunn for etablering av firma som leverer til biovarmeanlegg – det ene firmaet i full gang, mens det andre er i oppstartsfasen. Det som utvilsomt kan tilskrives Kratt til kroner de siste to år i prosjektet, er at kommuner som kanskje ellers ikke ville ha planlagt slik energiproduksjon nå er i gang med helt konkrete planer om etablering,

Har Frå kratt til kroner gjort noe med markedet for virke av mindre dimensjoner?

Som vist over har prosjektet i form av bedriftsetableringer hatt en effekt. Et annet moment er om fokuset på bioenergi gjennom prosjektet har gjort noe med markedet for bioenergi – har det vokst fram en etterspørsel?

En av kommunene med biovarmeanlegg peker på at det ikke var mye til marked der når Kratt til kroner startet, og at tilgangen til virke har blitt bra gjennom prosjektperioden. Fra en annen av kommunene med biovarmeanlegg poengteres det at prosjektet har bidratt til å både skape et marked, men har også – kanskje like viktig – gitt entreprenører og leverandører tilgang og muligheter til å komme i gang. Men det framheves at nå er det på tide ”å stå på egne ben”.

Flis til talle er det liten produksjon av, noen har tro på dette til heste-paddock, men i sum er det ingen som ser at denne formen for virkeproduksjon kan bli særlig omfattende. Ved bruk av talle innendørs er en avhengig av varmgang i tallen for at den skal fungere optimalt, forråtnelsesprosessen i lauvtrevirke starter raskt og slikt virke er derfor godt egnet. For treflis som dekkemateriale utendørs er det imidlertid en fordel at trevirket brytes sakte ned, dette gjør blant annet furu godt egnet til slik bruk.

Forøvrig er et viktig moment at for kommuner med lav pris på elkraft så er det ekstra vanskelig å etablere eller å påvirke et marked for biovarme.

Samarbeidskonstellasjoner og tiltak: Noe spesielt utfordrende, konfliktfylt eller spesielt positivt?

Det overordnede inntrykket er at flertallet av kommunene ikke har opplevd store konflikter gjennom prosjektperioden, men selvsagt at samarbeidskonstellasjoner fungerer ulikt. En av informantene uttrykker det slik: ”Det har hverken vært de store konflikter eller hallelujastemming”.

Et forhold som trekkes fram av noen, er kommunens rolle som mottaker eller ”garantist” for mottak av virke. Dette knyttes til at for små firma som satser for å levere til et lokalt anlegg, så må kommunen være en slags garantist for at de får levert. Hvis ikke vil det bli svært risikofylt for en liten aktør å ta sjansen på å investere.

Et annet forhold som går på samarbeidskonstellasjoner har både en positiv og en negativ vinkling. Noen har erfart at det er vanskelig å ”få med seg” en stor og tung aktør som Vegvesenet. De er en organisasjon som har et omfattende ansvarsområde, og rydding for biovarme eller åpne kulturlandskap blir ofte en lite vektlagt oppgave sammenlignet med andre. På den andre siden er det også kommuner som trekker fram at gjennom prosjektet har en fått til en dialog med Vegvesenet som ikke var der før. Vegvesenet på sin side framholder

at gjennom prosjektet har en fått etablert positiv kontakt med kommuner og grunneiere, og dette oppleves som mye lettere enn når Vegvesenet ellers henvender seg til enkeltstående grunneiere ved veirydding. Andre forhold som trekkes fram fra et par av kommunene, er at en har fått etablert samarbeid med grunneiere, dette er forbindelser som en kan bygge på videre. Videre framheves for en av kommunene at en har fått en dialog med annet næringsliv, og ikke bare landbruk. Spesielt gjelder dette reiselivet, noe som omtales som positivt.

Utprøving av tilskuddsordning

Gjennom Kratt til kroner-prosjektet etablerte prosjektledelsen sammen med fylket en prøveordning for et eget ”Tilskott til uttak av virke med høge driftskostnader langs veg og i kulturlandskapet”, utlyst i juni 2007. Ordningen prøves ut på de sju Kratt til kroner-kommunene. Dette er ikke friske midler til hver kommune, men en mulighet for at kommunene innenfor rammen av NMSK-midlene (Tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket) kan forankre tilskudd til skjøtsel av det veinære kulturlandskapet spesielt. Tilskuddet dekker driftskostnader utover 1000 kr/dekar (denne summen refererer til normale driftskonstanter ved uttak av virke til ved). Det er krav om at virket som tas ut, skal brukes. Tilskuddet skal ikke gå til vegeier, og kan gå direkte til entreprenør ut fra skriftlig avtale mellom grunneiere og entreprenør/oppdragsansvarlig (Møre og Romsdal fylke 2007).

Det ble gjort en intern evaluering av ordningen fra fylket i desember samme år. 3 av kommunene hadde da benyttet seg av ordningen, og konklusjonen på evalueringen ble at ordningen videreføres i prosjektkommunene.

Omtrent halvparten av de som er intervjuet i kommunegruppene, kjenner ikke til ordningen. Tre av kommunene har, som fylket selv har opplyst, brukt ordningen, og en fjerde kommune skal prøve å få søknader til ordningen for inneværende sesong. En annen av kommunene opplyser at de områdene de har konsentrert seg om i prosjektet ikke har egnet seg for denne type aktivitet og søknader.

De langt fleste er imidlertid enige i at ordningen høres nødvendig ut og kan dekke et ”hull” mellom dagens bruk av SMIL-midler og det som vanligvis NMSK-midler går til. Det sies at det er behov for en slik ordning for å sikre at det ikke bare blir rydding på Vegvesenet sin grunn, og i tillegg at det blir litt lokal styring av slike aktiviteter. En av informantene

uttrykker et litt annet synspunkt og stiller spørsmål ved ansvarsfordelingen, og mener at det egentlig bør være Vegvesenet som får ansvar og budsjett til å rydde også veinært kulturlandskap. Det blir feil at kommunene skal bruke penger og tid på dette.

Prosjektets forhold til andre planer og strategier, prosjekter og virkemidler i kommunene

Planer og strategier

I første intervjuundersøkelse vår 2006 kunne tre av kommunene rapportere om at bioenergi allerede var nevnt i enten energiplan eller kommuneplan eller skulle skrives inn ved rullering av planene. Det er helt klart at i planverket var bioenergi og kulturlandskap noe som kom inn i etterkant av Frå kratt til kroner heller inn i forkant. For de fire øvrige kommunene ble det ikke rapportert om en kobling mellom prosjektet og øvrige planer eller strategier.

Pr. vår 2008 rapporteres det om fokus på bioenergi fra fire av kommunene, for tre av disse en klar kobling på tematikk fra Kratt til kroner-prosjektet og inn i kommunale planer som landbruksplan, kommunedelplan og klima-/energiplan. Slik sett er ikke prosjektets tema i særlig stor grad blitt mer synlig eller tatt inn i kommunale planverk i løpet av de siste to årene. Her kan det bemerkes at kommunalt planarbeid er en prosess som tar tid, og som dels påvirkes av ulike politiske sammensetninger og prosesser. To av kommunene kan imidlertid rapportere om svært spesifikke retningslinjer for å fremme bioenergiløsninger: For en av kommunene er det lagt opp til at når nye offentlige bygg skal oppføres så skal det inn krav i vedtektene til byggenemnda om vannbåren varme, mens en annen er med i et prosjekt sammen med nabokommuner for å forberede utarbeidelse av energi- og klimaplan, her er også ENOVA inne i bildet.

Koblinger til øvrige prosjekter og andre virkemidler

Vår 2006 kunne to av kommunene rapportere om en eksplisitt kobling mellom Frå kratt til kroner og andre igangværende eller nettopp gjennomførte prosjekter. Det ene prosjektet for en av kommunene var et ryddeprosjekt med formål å få vekk skrot i kulturlandskapet. Den andre kommunen så Frå kratt til kroner i forhold til flere prosjekter på tema kulturlandskap og bygdeutvikling, merkevareprosjekt for å markedsføre kommunen som bo-kommune, og kobling til en gjennomført forstudie på bioenergi som enkeltgrunneiere hadde stått for.

Status to år etter er stort sett den samme, bortsett fra en kommune som har gjort en kobling mot et prosjekt med bondevarme.

Fire av kommunene kobler SMIL-midler og NMSK-midler til Frå kratt til kroner-prosjektet for å få større effekt. Dette var status både vår 2006 og er gjeldende også vår 2008.

Planer for videreføring av prosjektsatsingen?

Dette spørsmålet har vi stilt både til kommunegruppene, Vegvesenrepresentantene og til styringsgruppa for prosjektet.

De ulike kommuneaktørene har litt ulike tilbakemeldinger på hvorvidt en vil arbeide for å videreføre det fokus og den tematikk Kratt til kroner-prosjektet har hatt. Kun fra en av kommunene sies det klart at en jobber med å videreføre satsingen, blant annet er det planlagt et nytt undervisningsbygg hvor en ønsker å få til biovarme. En annen kommune har ikke konkretisert videreføring ennå, men en er positive til å få til noe videre. Her er det også en intensjon om at kommunens bygg skal varmes opp med biovarme.

Fire av kommunene melder at hvis prosjektet som prosjekt eller de aktiviteter en har startet skal videreføres, så er en helt avhengig av tilskudd på noe slags vis. Dette er fremdeles ikke en aktivitet som ”går av seg selv”, sies det. Den siste kommunen rapporterer ikke om noen planer rundt eller tanker om videreføring.

Fra en av kommunene meldes det om et konkret videreføringstiltak som styringsgruppa har stått for hvor en sammen med Sogn og Fjordane har sendt en søknad til Landbruks- og matdepartementet om å få til et prøveprosjekt for kulturlandskap og bioenergi der det settes av penger fra sentralt hold.

Representanter fra Vegvesenet sier at det er for tidlig å trekke konklusjonene i forhold til videreføring ennå, men framholder at det trengs en langsiktig strategi, krattet vokser opp igjen.

Styringsgruppa har ikke et enhetlig syn på videreføring av prosjektets satsing, her er meningene noe sprikende.

En av representantene ser det som urealistisk å fortsette prosjektet i samme spor, dvs å opprettholde den samme organiseringen i kommunene når tilgjengelige midler å rydde for er så små som de er. Forholdet administrasjon – tiltak vil være svært uheldig. Det en heller bør rette innsatsen mot er teknologien; å finne måter å bruke krattet på tross høy fuktighetsgrad, eller måter å tørke virket/flisa på.

Et synspunkt i en annen retning er at det er viktig å nettopp opprettholde kommunegruppene for å holde fokus og for kanskje å få fram lokale midler. Det er videre viktig at det ryddes litt der ute for det har en smitteeffekt, i tillegg til at det er viktig for både folk i kommunene og turister og se at det i alle fall stedvis går an å holde et åpent og velholdt landskap. Flere understreker at betydningen av et åpnere landskap for innbyggernes egen trivsel, og at økt ”turisme verdi” er en bonus effekt. Videre ses det som avgjørende at en fra fylkets side klarer å beholde og videreutvikle den kompetansen prosjektet har gitt. Hvis en ikke har en egen stilling som blant annet skal arbeide med bioenergi, så blir det vanskelig for interesserte eller engasjerte kommuner og enkeltaktører å få til noe. Det framholdes også at både kommunene, Vegvesenet og fylket har lært mye gjennom prosjektet, og selv om prosjektet formelt avsluttes vil erfaringer og holdninger skapt gjennom Kratt til kroner ikke forsvinne.

Et annet synspunkt går på det nasjonale ansvar. Argumentet er at hverken kommuner, fylker eller Vegvesenet alene kan ”bære” et ansvar for å rydde kratt langs vei og sørge for at det blir brukt til bioenergi. Dette er et statlig ansvar, og det går an å tenke seg en vinn-vinn-situasjon hvor landskapet holdes åpent, utsikt og trafikk sikkerhet bedres, og samtidig bidrar en til grønn energi. Men denne prosessen går ikke uten nasjonale midler.

Vurdering av kommunene og fylkets rolle i satsingen

Fra samtlige kommuner meldes det om at en er fornøyd med hvordan fylket, dvs prosjektleder og andre rundt prosjektleder, har fungert i prosjektet. En har blitt fulgt opp faglig og fått gode råd. Det eneste negative som trekkes fram er at det fra en informants ståsted har vært noe uklare rolleforhold i prosjektet (mellom kommune – fylke – styringsgruppe – Vegvesenet) og at det til tider har vært for lite kommunikasjon. Prosesser har tatt lang tid fordi en ”har sittet på hvert sitt nes”. Fra Vegvesenets representanter støttes synspunktene om bra håndtering av prosjektet fra fylkets side.

Bildet er som for 2 år siden mer delt når det er spørsmål om kommunenes rolle i prosjektet. Fra flertallet av kommunene rapporteres det enten om god støtte og oppbacking fra egen kommune, og prosjektaktiviteter har blitt igangsatt raskt og effektivt med lite administrasjon, eller mer generelt at det har vært ”OK”. Fra en av informantene sies det at det er litt igjen på å forankre satsingen politisk i egen kommune. Kun en av informantene er tydelig lite fornøyd med egen kommunes rolle. Dette ses dels i sammenheng med at prosjektet disponerer lite midler, og dermed blir den administrative biten forholdsvis stor. Videre savnes en tydelig forpliktelse fra kommunen mot lokale aktører som skal stå for rydding og flisproduksjon; når små aktører investerer i dyrt spesialutstyr blir det veldig sårbart om en ikke er garantert en viss mengde oppdrag.

Oppsummerende betraktninger fra informantene

Det siste tema i intervjuene søker å få fram en samlet vurdering av prosjektet kommunene er med på, hvilke forventninger folk har til prosjektet, om fokus på og kompetanse rundt tema kulturlandskap og bioenergi, om hva som er utfordringene eller flaskehalsene, og om de vi intervjuer har tro på en kobling mellom bioenergiproduksjon og ivaretagelse av kulturlandskap, og til sist synspunkter på organiseringen av prosjektet. Disse spørsmålene er stilt også til styringsgruppa i prosjektet.

Forholdet forventninger og resultat

Forventningene til prosjektet og hvorvidt de er innfridd eller ikke, avspeiler den todelingen som har ligget i de mål kommunene har vektlagt noe ulikt fra starten: Fokus på *rydding* og/eller fokus på *biovarmeproduksjon*. Med hensyn til rydding rapporteres det i hovedsak mest positivt her, at en har fått gjort mye, men at det er kostbart å åpne kulturlandskapet. ”Vi kunne ikke ha kommet lenger – det er overveldende utfordringer og det er viktig å begynne i det små og vinne erfaringer. Hadde ikke så store forventninger i starten. Har fått fram hva det koster å åpne kulturlandskapet”. Fra en annen av kommunene er en skuffet over at en ikke kom lenger med selve ryddinga. Hvordan en vurderer resultatet er også avhengig av hvor kommunegruppene la ambisjonsnivået i starten. Fra en av kommunene sies det slik: ”Tror en har fått til det som var mulig. I starten av prosjektet gjorde vi i gruppa en vurdering på hva vi satte oss som mål, og det var fokus på vilt og trafikksikkerhet. Der har vi lyktes i forhold til målene. På slutten av prosjektet så vi på dette med virke til biovarme”.

I sum er forventningene i større grad innfridd hva gjelder rydding enn selve biovarmeproduksjonen. Sistnevnte har vist seg vanskelig å få til for de fleste kommunene: ”Fått gjort litt mindre enn forventa, hadde håpet på mer bioenergiløsninger og mindre avhengig av Vegvesenet, men en må jobbe der det er napp å få!” Men dette betyr ikke at prosjektet ikke har vært nyttig for tema bioenergi – men kanskje heller at en har vunnet erfaringer mer enn å ha startet så mange konkrete anlegg: ”Ikke skuffet, har fått kikkhull til et marked, det gjenstår noen huller å fylle i verdikjeden. Flyten i verdikjeden må bli bedre, mer koordinering og samspill. Det hjelper ikke at en skogeier hogger mye hvis leddet etterpå ikke kan ta imot”. De kommunene som har fått til noe på biovarmeproduksjon er også viktige inspiratorer og erfaringsleverandører for de andre kommunene.

Fra en av kommunene kommer en ”motsatt” historie: ”I forhold til forventninger er det to ting: 1. Det å få rydde går mye tregere enn jeg trodde – en prosess som tar tid. 2. Etablering av bioenergi har gått raskere enn vi trodde. Det kan drives av kratt, men også av ordinært skogsvirke”.

Fra Vegvesenets representanter gis det uttrykk for at de ikke hadde så store forventninger, kanskje hadde en forventa mer skogrydding, men gitt vanskelig terreng mange steder var det spesielt krevende.

Fra styringsgruppa blir det i hovedsak gitt uttrykk for at prosjektet har fått fram mye erfaringer og en har fått satt fokus på de utfordringer en har i fylket, så der har en i stor grad lykket. Ett medlem av styringsgruppa sier at prosjektet faktisk har innfridd forventningene i overkant, dette fordi prosjektets problemstillinger er noe mange er oppatt av og som det er svært vanskelig å gjøre noe med. Så med tanke på kompleksiteten i problemfeltet så har prosjektet fått fram engasjement, mye seriøst arbeid i kommunene, og mye rydding har skjedd og fokus på bioenergi er økt. Andre framholder at selv om en har lyktes med å vinne innsikt så viser erfaringene også at dette er et svært vanskelig felt å få noe gjort på.

En kan se det som at det er to litt ulike typer forventninger: vinne erfaring eller ”knekke koden” på hvordan finne økonomisk holdbare måter å bli kvitt kratt og skog langs vei på. Til det første er det klart at Kratt til kroner har fått fram innsikter og erfaringer som ikke fantes før, i alle fall ikke i den type terreng og vekstforhold som en har i Møre og Romsdal. Her påpeker

flere at prosjektet langt på vei er overoppfyllt, en hadde ikke trodd en skulle klare å få testet ut og satt i gang så mye som en faktisk gjorde. I forhold til det å ”knekke koden” så har prosjektet ikke klart det. Det framheves at selv om svaret på spørsmålet ”kan kratt og skog langs vei ryddes på en økonomisk bærekraftig måte?” er ”nei”, så det nok pr i dag et riktig svar så fremt en ikke ser statlige tilskudd som en bærekraftig strategi.

Metodeutvikling rundt høstemetoder er ikke viet så mye oppmerksomhet i prosjektet som noen forventet.

Enkelte gir klart uttrykk for at prosjektet har hatt en stor administrasjonsbit. En for stor del av midlene har gått til prosjektadministrasjon både på fylkesnivå og i kommunene, dermed blir det mindre igjen til konkrete tiltak. Samtidig var et annet synspunkt at dette lar seg forsvare nettopp i et slikt utprøvningsprosjekt som Kratt til kroner er. Ulike aktører i prosjektet har videre hatt noe urealistiske forventinger til hva en faktisk kunne oppnå for de tilgjengelige midler. Videre påpekes det at for å få til en kobling mellom krattrydding og levering til bioenergi, så må det settes klare krav til den som rydder om nettopp det. Hvis ikke vil det oftest være enklere å grave ned kvisten. Lite skjer på idealistisk grunnlag over tid – her må det formuleres betingelser, sies det.

Fokus og kompetanse

Det er ingen tvil om at prosjektet har skapt økt oppmerksomhet og fokus på bioenergi og kulturlandskap. Dette kommer klart fram fra kommunene. Flere rapporterer om en holdningsendring. Kompetansen har økt hos deltakerne. Det nevnes blant annet kurs, folk har deltatt på konferanser, studietur, bioenergikveld og prosjektkonferanse i Surnadal. Videre nevnes det at partene som har samarbeidet både innad i kommunegruppene og i forhold til Vegvesenet og fylket har fått til det på en bra måte. Angående samarbeid nevnes at Kratt til kroner-prosjektet har fungert som en brobygger i den forstand at både de involverte aktører (kommuner, styringsgruppe, fylke) såvel som andre aktører – eksempelvis Innovasjon Norge – har fått mer forståelse for koblingen kulturlandskap, bioenergi og verdiskaping. En representant fra ei kommunegruppe formulerer seg slik: ”Jeg ser dette som et ”skape-interesse-prosjekt” mer enn et ”skape-resultater-prosjekt”. Vedkommende fortsetter med at økonomien i prosjektet var så dårlig – det vil si så begrenset med midler – at det aldri var realistisk å oppnå store aktiviteter ute i terrenget.

Fra styringsgruppa er det et enstemmig inntrykk om at Kratt til kroner har bidratt både til økt fokus på prosjektets tema og gitt økt kompetanse hos ulike aktører. Prosjektet har fått en god del oppmerksomhet i avisene. Det framheves at prosjektet kom på et strategisk riktig tidspunkt i forhold til å få politisk oppmerksomhet. Det nevnes videre at for kommunene som har deltatt har innsikt og kompetanse spredd seg utover de aktører som har deltatt i gruppene, det er også skjedd en kompetanseheving i øvrige deler av det kommunale apparatet. Videre framheves det at en på fylkesnivå har fått mer prosjekterfaring gjennom Kratt til kroner. Det fortelles videre om at også blant bønder har interessen for bioenergi økt gjennom prosjektperioden, dette blant annet grunnet fokus i media. Og pionerene som har startet virksomhet i prosjektperioden har selvsagt oppnådd mye læring og erfaring.

Flaskehals

Hva har en erfart med tanke på å identifisere utfordringer og flaskehals?

Våren 2006 trakk kommunegruppene fram økonomi og det å få til forpliktende avtaler som de viktigste flaskehalsene for at prosjektet skulle lykkes. Økonomi ble knyttet til at det er dyrt å ta ut kulturlandskapsvirke i mange av kommunene på grunn av topografi og adkomst. Det manglet også gode tekniske løsninger for å rydde i kulturlandskap (egne maskiner). Den andre flaskehalsen var behovet for forpliktende avtaler mellom leverandør og kjøper/bruker slik at en kan forsvare de investeringer som kreves.

To år etter er også økonomi viktigste flaskehals for bioenergi og kulturlandskapspleie. Gjengroingsvirke er dårlig butikk; det er betydelige kostnader forbundet med uttak, transport, tørking, flising og lagring. Ellers nevnes fra noen kommuner at en kanskje har brukt for lang tid til å finne fokus i prosjektet og å komme i gang. En av representantene fra Vegvesenet sier at det har vært vanskelig å gi prosjektets tema topp-prioritet, rydding kommer ofte i skyggen av andre oppgaver. Dette med avtaler nevnes, men er ikke så sterkt framme som to år tilbake.

Fra prosjektets styringsgruppe er også lønnsomhet viktigste flaskehals, denne flaskehalsen er enda mer framhevet nå etter 2 nye år med erfaringer i prosjektet. En har også spesifikke erfaringer på hvordan virke bør behandles og lagres for at det skal ha god nok kvalitet til reelt å kunne inngå som råstoff for biovarmeanlegg.

Et spesielt forhold som trekkes fram er at enkelte av kommunene i fylket har svært billig strøm, noe som gjør det svært vanskelig for biovarme å konkurrere med elektrisk kraft. Det er også en utfordring for prosjektet å ikke bruke for mye ressurser på administrasjon. Videre trekkes det fram at ikke alle aktører som har stått bak prosjektet har gått like tungt inn i det.

Mulighet og realisme i koblingen kulturlandskapsskjøtsel og bioenergi

Våren 2006 var status fra flertallet av kommunene og fra Vegvesenet at en så koblingen kulturlandskapsskjøtsel og bioenergiproduksjon som interessant, og som en realistisk kobling – men med mye startvansker, erfaring må vinnes, og ikke minst at det er et stykke fram. Det ble videre sagt at rydding langs veier og offentlige anlegg trolig aldri ville bli lønnsomt, her er det vanskelig å rydde og virket er mindreverdig, og det offentlige må betale for kulturlandskapspleien – åpne landskap er et kollektivt gode.

Etter to år prosjekttid stilte vi aktørene det samme spørsmålet, i tillegg til at styringsgruppa ble spurt, og svarene skiller seg ikke mellom kommuner og styringsgruppe på dette punktet.

Det kommer tydelig fram at slik rydding som prosjektet står for må ha tilskudd, en kan ikke konkurrere med annet virke som briketter. De som skal etablere virksomhet i dette markedet må være sikret et visst volum og må kunne investere slik at de blir profesjonelle. En informant uttrykker dette slik: ”Jeg og du med motorsag – det er en urealistisk, romantisk forestilling. Det må til mekanisering, profesjonalisering og entreprenørdrift. At dette skal bli en biinntekt for bønder er urealistisk”. Flere setter imidlertid sin lit til at teknologien kan utvikles slik at en får fyringsovner som klarer å tørke virket før det brennes.

Selv om pris er det avgjørende for å få igangsett rydding for å gi virke til biovarme, så framheves det av flere at det å få åpnere, ryddigere og mer trafikksikre vegnære arealer er en viktig motivasjonsfaktor som gjør at en kanskje er villig til å strekke seg litt lenger enn hvis ryddinga var på hvilket som helst slags skogareal. Og ikke minst, utsiktene til en landskapsgevinst kan være medvirkende til at kommuner vedtar å varme offentlige bygg med bioenergi og dermed backer opp de som vil starte noe. Dette knyttes også til enkelte aktørers behov for ”goodwill” eller miljøprofil – eksempelvis kraftselskap som ved å ta inn en viss prosent ryddevirke fra kulturlandskap kan framstå med et miljøvennlig renommè og som en aktør som bidrar til vedlikehold av fellesgoder.

Prosjektets organisering

Det uttrykkes mye positivt fra kommunene med hensyn til hvordan Kratt til kroner har vært organisert. Kommunegruppene har stort sett koblet sammen kommunebyråkrater, politikere og næringsinteresser, og det har vært fruktbart. Det kommenteres også at det er et godt grep å velge ut noen prosjektkommuner og ikke la prosjektet gjelde for alle kommunene i fylket. I og med at midlene er begrensede er det ved en konsentrasjon på noen steder mulig å få i gang så mye aktivitet at en reelt vinner erfaringer både med hensyn til rydding, verdikjede, organisering og teknologiske forhold. Noen foreslår også at en godt kunne valgt færre kommuner for å få enda større erfaringseffekt.

Fra en av kommunene påpekes det en noe uheldig sammenblanding av ulike typer virkemidler og at prosjektet skulle startet i ”andre enden”. Det betyr at en skulle satse på å få fram biovarmeanlegg basert på fullverdig virke, og så gradvis funnet måter å ta inn mindreverdige kulturlandskapsvirke på. Det som trekkes fram som uheldig med tanke på virkemiddelblanding er at når en bruker SMIL og NMSK-midler inn mot prosjektet så får en ikke et reelt bilde av de økonomiske forhold rundt bioenergi.

Fra Vegvesenets side nevnes det at en slik prosjektorganisering som her er valgt er bra for dem, de tvinges til å tenke annerledes og å prioritere annerledes enn de ville gjort hvis de ikke var i et slikt samarbeid.

Fra styringsgruppa er flertallet av medlemmene positive til modellen som ble valgt. En i styringsgruppa har en litt annen oppfatning og trekker fram at modellen med styringsgruppe og sju kommune grupper har tatt mye ressurser til administrasjon. Andre synspunkter i motsatt retning går på at kommune gruppene er selve suksessfaktoren i prosjektet – det vil si at en gjennom denne modellen har klart å skape et lokalt og bredt engasjement. Kommunene har fått organisere seg selv, noe som er et riktig prinsipp påpekes det, men noen i styringsgruppa ser at grunneierne kanskje kunne vært sterkere representert i gruppene. Videre nevnes det at hvis kommune gruppene hadde vært etablert før prosjektet reelt startet så ville en kommet lenger. Prosjektleder brukte mye tid på å følge opp gruppeetableringene i alle kommunene. Det framheves forøvrig at det å ha en heltids prosjektleder på fylkesplan har vært av stor betydning. I styringsgruppa kunne muligens én representant for reiselivet vært konstruktivt gitt at prosjektets tema i stor grad også har betydning for reiselivet, sies det.

Hva har prosjektet frambrakt av erfaringer?

Intervju-undersøkelsen viser at prosjektet har frambrakt innsikt og erfaringer, hvorav følgende kan framheves:

Økonomi fremdeles et springende punkt

Etter nye to år med erfaringer er fremdeles økonomi den store flaskehalsen for biovarmeproduksjon basert på grønt virke eller virke fra veikanter og tilliggende kulturlandskap. Dette er mindreverdig virke, dyrt å få fram, markedet vil ikke betale det som det reelt koster, annet fyringsvirke er billigere og også tilpasset eksisterende teknologi (eksempelvis basert på pellets/briketter). Et forhold som er sterkt sammenkoblet til økonomi og som ble understreket i første intervjuundersøkelse og som er med også denne gangen, om enn ikke så tydelig, er behovet for forutsigbart avtak av virke for de entreprenører som investerer i utstyr tilpasset rydding av jomfruelig virke langs vei.

Estetikk

Dette er et tema som kommer fram i begge intervjuundersøkelsene. To år tilbake påpekte flere av de intervjuede at selv om folk generelt er bekymret for gjengroing, så betyr ikke det at de ønsker velkommen ethvert landskapspreg som bioenergiproduksjon vil skape. Produksjon av flis kan bety at virket hogges på våren og ligger til tørking til høsten da det samles inn. Dermed vil landskapet kanskje framstå som ustelt – i hvert fall en tid. Også i denne runden sies det noe om estetikk. Når virket blir liggende oppleves landskapet som uryddig. Et annet forhold er dette: ”Når vi snauer ned et område får vi ingen tilbakemeldinger – heller ikke positive. Men når vi lar det stå igjen noen trær, til og med slik at det ser kunstig ut, så registrerer folk at noe er gjort planmessig og skjønner at det er gjort en jobb, og dermed får vi positive tilbakemeldinger”.

Dette forholdet berører også hvorvidt en ser åpne landskap som et bevisst skjøttet fellesgode (helst med statlige midler inne) eller som et ”bi-produkt” av næringsvirksomhet. I første delundersøkelse kom det fram synspunkter på at noen kulturlandskap i fylket er så viktige at de bør ha status som ”nasjonale fyrtårn” – eksempelvis Geirangerområdet – og dermed må staten ta ansvar for midler til skjøtsel og vedlikehold. Det springende punktet blir da hva som skjer med områder som ikke har samme status, men som kanskje har de samme landskapskvaliteter.

Estetikk henger også sammen med kulturlandskap som reiselivsattraksjon, og i Kratt til kroner har en forsøkt å koble reiselivsinteressene inn ved en dialog på fylkesplan og også dels i kommunene. Typiske resonnement rundt reiselivets rolle fra prosjektdeltakerne er at det er vanskelig å få reiselivet til å være med å betale for kulturlandskapsskjøtsel selv om næringen, som det hevdes, er avhengig av velholdte kulturlandskap og sikt fra utsiktspunkter for å trekke turister. En annen side ved dette, som kom fram fra noen få i prosjektet, er at mye av reiselivet i fylket, selv hoteller og større selskaper, ikke har økonomiske muligheter for å gå tungt inn i landskapsskjøtsel – eller som her være med og finansiere rydding av potensielt bioenergivirke langs vei. Det kan se ut som det her er mange antagelser om ”det rike reiselivet” som trengs å bekrefte eller avkrefte. Det som er rimelig sikkert, er at reiselivet har en felles interesse både med Vegvesenet, fylkesforvaltningen, de fleste kommuner og trolig allmennheten forøvrig på å hindre gjengroing.

Kobling av virkemidler

Et tydelig moment som kom fram i første intervjuundersøkelse var føringer som ligger på de ulike virkemidlene som flere av kommunene har sett i sammenheng med Kratt til kroner-prosjektet. Særlig gjaldt dette SMIL-midlene. Miljøvirkemidlene er en del av ”bøndernes lønningsspose”. Dette er en formulering som brukes særlig av representanter for landbruket. Her siktes det til at dette er framforhandlede midler over Jordbruksavtalen mellom landbrukets organisasjoner og staten. Dermed ligger det noen både eksplisitte og mer implisitte ideologiske føringer på slike midler, føringer som ikke i samme grad følger avgrensede prosjektbevilgninger. Dette momentet er også framme i andre intervjuundersøkelse, og flere påpeker at det ikke er noen god løsning på sikt å tenke seg at SMIL-midler – som utgjør en relativt stor andel av de totale kulturlandskapsmidlene som finnes idag – skal ses i sammenheng med bioenergi. ”Jeg ser SMIL ikke først og fremst for å rydde for å åpne, men for å vedlikeholde spesielle miljøkvaliteter i jordbrukslandskapet - typisk gamle setervoller, løer, stabbur etc. Jeg ser ikke at omdisponering av SMIL i retning bioenergi er noe alternativ. Det er ikke det midlene er tenkt til”. Det anses altså ikke som en løsning å vri eksisterende offentlige midler som allerede går til andre formål til bioenergising. Slik vil en bare miste andre landskapskvaliteter som SMIL-midlene idag går til.

Andre holder fremdeles på at å se SMIL mer spesifikt i sammenheng med bioenergi er en god strategi, så her er erfaringene ikke entydige. ”I dag er det slik at rydding for bioenergi for grunneier kan være lønnsomt hvis arealet er totalt gjengrodd. Men mange av arealene i prosjektet er halvveis gjengrodd. Der er en avhengig av midler (for eksempel fra SMIL) som dekker differansen mellom kostnader ved slik rydding og vanlig rydding i kulturlandskapet”.

En mer overordnet betraktning på hvilke aktører som må være på banen for å sikre en langsiktighet i arbeidet er slik: ”For å få til et varig kulturlandskap trengs et samarbeid med husdyrhold, bioenergi og Vegvesenet sin innsats”.

Videreført satsing?

Som påpekt i første delundersøkelse to år tilbake, er prosjektsatsinger ofte viktige for å etablere nettverk, rette fokus mot et felt i en avgrenset periode, eller prøve ut hvordan tiltak virker i praksis. På dette tidspunktet så vi for oss at det ville finnes en solid erfaringsplattform å bygge på etter prosjektet. Kanskje kunne temaet bioenergi og kulturlandskap følges opp videre ved at en har etablert samarbeid mellom ulike forvaltningsinstanser, at en har utviklet en praksis for å koble sammen virkemidler, eller at en har en modell for hvordan etablert kompetanse innen feltet kan aktiviseres og videreføres både i satsinger i Møre og Romsdal og nasjonalt. Denne intervjuundersøkelsen to år etter viser at flertallet av alle intervjuede mener at satsingen krever en egen stilling på fylkesplan, og at det trengs midler inn i feltet bioenergi og kulturlandskap hvis det reelt skal skje noe. Å opprettholde en prosjektstruktur når midlene ikke finnes lenger ses av flere som svært uhensiktsmessig. Andre håper kommunene vil fortsette litt på egen kjøll. Det som imidlertid er klart for de langt fleste er at tema bioenergi koblet til landskap har fått stor oppmerksomhet gjennom prosjektet, ikke bare i media, men også blant næringsutøvere i landbruket, i kommuner i en viss grad også politisk, og at en samlet sitter med svært mye mer erfaring og kompetanse etter prosjektet enn før. Et annet moment som påpekes er at til tross for at noen aktører involvert i prosjektet av andre ses på som for passive, så har Kratt til kroner brakt sammen aktører som ellers ikke har samarbeidet tett. Dette er også en beredskap til senere.

En positiv faktor som trekkes fram av flere er at det gjennom prosjektet, enten på grunn av prosjektet eller sterkt støttet av prosjektet, har blitt etablert entreprenørfirma som har spesialisert seg på rydding langs vei. Dette innebærer at de nødvendige kurs og sikkerhetsklareringer er gjennomført. Dette er nye arbeidsplasser og en ny kompetanse som en

vil dra nytte av videre, men trolig vil også vanlig skogsarbeid eller rydding måtte være en viktig del av oppdragene til slike firma fordi uten for eksempel ekstra tilskuddsmidler er det langt fram før slik rydding blir lønnsom. På den andre siden kan slike firma være underentreprenør til hovedentreprenør som drifter Drifts- og vedlikeholds kontraktene (Kolo Veidekke og Mesta) til Statens Vegvesen der blant annet skogrydding inngår.

Konklusjoner

Kratt til kroner er et ambisiøst prosjekt i den forstand at det tema det gripes fatt i er komplekst. Her kobles ulike samfunnssektorer, offentlig forvaltning og private interesser, og kommunene prosjektet har arbeidet i har svært ulike utgangspunkt. Landskapsutfordringen en tar fatt i – gjengroing – kan også synes uoverstigelig. Med dette som utgangspunkt er vår overordnede konklusjon at prosjektet har lyktes i å prøve ut og få fram relevante erfaringer og også konkrete resultater i form av landskapspåvirkning eller andre tiltak.

Kratt til kroner-prosjektet har lyktes i å **sette bioenergi på dagsorden** i Møre og Romsdal, dette gjelder både politisk i kommuner og på fylkesplan, hos næringsutøvere og hos folk flest. Til det siste ser vi at media har vært interessert i dette tema. Å komme med en ”løsning” som gjør noe med gjengroing av kulturlandskap og andre åpne areal og som samtidig tar opp forhold rundt grønn energi framstår som et ”politisk korrekt” tema. Det er klart også utviklet ny kompetanse både hos de som har deltatt i prosjektet og dels utenfor i de institusjoner eller organer de prosjektinvolverte er del av.

Prosjektet har videre lyktes med å konkret **rydde og åpne kulturlandskapet** langs flere veistrekninger, og dette oppleves nesten uten unntak som positivt av alle – både innbyggere, turister og andre. Ryddingen har i flere tilfeller gitt en smitteeffekt i den forstand at også grunneiere som ikke direkte har vært involvert i prosjektets ryddeareal, har blitt inspirert til å rydde på egen grunn.

Når det gjelder prosjektet mål om å etablere biovarmeanlegg og skape arbeidsplasser knyttet til biovarme er det tydelig at prosjektet har hatt en **katalysator- eller oppbackingseffekt**, men ikke en ren initieringseffekt. Flere av kommunene hadde allerede anlegg ved prosjektstart eller var i gang med planlegging av slik virksomhet, men selv om ingen anleggsetableringer direkte kan tilskrives prosjektet, så har det virket positivt. Men en klar

konklusjon er at det oppleves lettere å rydde kulturlandskap og ”gi folk utsikten tilbake” enn å gjennomføre en kompleks verdiskapingsprosess fra virkerydding og helt fram til biovarmeproduksjon.

En entydig konklusjon i forhold til hva som skal til for å lykkes med koblingen kulturlandskap og bioenergi er at dette ikke kan bli økonomisk bærekraftig i seg selv – det trengs **offentlige tilskuddsordninger**. Pr i dag er biovarmeproduksjon med bruk av gjengroingsvirke med det driftsopplegget en har prøvd ut i dette prosjektet ulønnsomt. For å oppnå bedre lønnsomhet med uttak av gjengroingsvirke er en avhengig av næringsaktører som investerer i spesialutstyr som effektiviserer verdikjeden for produksjon av brenselsflis. Dermed må det brukes offentlige tilskudd på å fremme slik aktivitet. I tillegg må det på avtalesiden være slik at offentlige aktører som kommuner forplikter seg til å ta imot virke, noe som dermed gir økonomisk trygghet for næringsaktører til å etablere seg (investere i utstyr, opplæring etc).

Vi ser at prosjektet har gitt et annet utbytte enn åpne landskap og biovarme som var siktepunktet: **parter som ellers ikke nødvendigvis ”snakker sammen” har nærmet seg hverandre** gjennom prosjektperioden. Vegvesenet, kommunepolitikere og -byråkrater, næringsorganisasjoner og entreprenører har hatt en konkret prosjektstruktur som et felles møtepunkt. Dette er også en investering det er viktig å trekke fram som et resultat av prosjektet, men som er vanskeligere å måle enn antall km ryddet veikant eller sysselsetting i bioenergikjeden. Kontakten har selvsagt ikke vært helt knirkefri, men ikke i større grad enn det en kan forvente. Et noe uforløst forhold knytter seg til **reiselivet som aktør**. Her synes det å være forventninger hos mange om at reiselivet bør bidra økonomisk for å holde kulturlandskap ved like, mens på den andre siden er det lite trolig at mange av fylkets reiselivsaktører har økonomisk evne til å ”sponse” kulturlandskapspleie i noe særlig omfang.

Dette henger også sammen med hvorvidt satsingen og erfaringene i Møre og Romsdal kan videreføres. Slik vi ser det må det på kommunenivå være **opp til hver kommune om en har ressurser til å videreføre satsingen** når ”prosjektfellesskapet” ikke lenger er der og midlene til rydding dels må komme på andre måter enn gjennom prosjektet. Det er viktig å opprettholde gode samarbeidsstrukturer, men samtidig er kulturlandskap og bioenergi bare ett av mange arbeidsområder som både offentlige og private aktører skal ta seg av. Hvis det ikke er ressurser til å gjennomføre tiltak, vil trolig dette temaområdet ikke prioriteres. Det vi vil

trekke fram som et svært viktig punkt er at fylket – det vil si landbruksavdeling eller Skogselskapet – kanalisere en **stillingsressurs** til dette tema. Dette er en entydig tilråding fra kommunene.

Referanser

Daugstad, K., Forbord, M. og Rønningen, K. 2006: Bioenergi og kulturlandskap: resultater fra en intervju-undersøkelse i Møre og Romsdal. *Bygdeforskning N-7/06*. Trondheim: Bygdeforskning.

Landbruks- og matdepartementet 2006: St. prp. Nr. 1 (2006-2007). For budsjettåret 2007.

Møre og Romsdal fylke 2007: Tilskott til uttak av virke med høge driftskostnader langs veg og i kulturlandskapet. Brev til alle prosjektkommunar ”Frå kratt til kroner”, 07.06.2007.

Nationen 02.02.2006: Kan levere mye bondevarme. Kronikk av Landbruks- og matminister Terje Riis-Johansen.

Olje- og energidepartementet (2008): *Strategi for økt utbygging av bioenergi*.

Skogselskapet i Møre og Romsdal og Møre og Romsdal fylke 2005: Prosjektplan ”Frå kratt til kroner”, foreløpig utkast pr 21.06.2005.

Statsministerens kontor 2005: Soria Moria-erklæringa,
www.odin.dep.no/smk/norsk/regjeringen/om_regjeringen/001001-990342/hov000-bn.html

Totlund, K. K. 2006: Frå kratt til kroner, powerpoint-presentasjon 15.02.2006.

Sverdrup-Thygeson, A. og Framstad, E. 2007: *Bioenergitiltak og effekter på biomangfold. NINA-rapport 311*. Oslo: Norsk institutt for naturforskning.

Intervjuundersøkelse kommuner Møre og Romsdal i tilknytning til "Frå kratt til kroner"

2. delundersøkelse, gjennomføres mars-mai 2008

Målgruppe: To representanter fra hver arbeidsgruppe i de sju prosjektkommunene Vanylven, Volda, Rauma, Nesset, Sunndal, Surnadal, Halså, i tillegg tre representanter fra Veivesenet, og noen spørsmål stilles spesifikt til prosjektets styringsgruppe.

- 1) Har det skjedd endringer i organiseringen av prosjektet siden sist (dvs vår 2006), i tilfelle hvilke endringer? (formell sammensetning av gruppa, hvem er aktive i gruppa evt andre utenfor gruppa)
- 2) Hva har kommunen gjort siden vår 2006?
 - a) Konkrete tiltak – hvem involvert?
 - b) Hvordan blir prosjektet/tiltakene mottatt hos grunneier/rettighetshavere og hvilke forventninger gir de uttrykk for?
 - c) Har arealer som innbefatter flere grunneiere blitt tatt inn i prosjektet, og hvis ja: har det vært konfliktfritt?
 - d) Erfaringer gjort siden sist, resultater så langt med tanke på økonomi, kulturlandskapseffekt, effekt i ulike typer terreng, hvor "lang" er verdikjeden (ledd, underleverandører etc), hvis rydding satt vekk på kontrakt hva er erfaringene med det?
 - e) Er bioenergianlegg etablert eller vurderes etablering av bioenergianlegg i din kommune? – Hvis ja har dette direkte sammenheng med dette prosjektet? Hvis nei – hva er årsakene til at en slik etablering ikke er aktuell, eller: hva er de viktigste flaskehalsene for etablering av biovarmeanlegg i din kommune? Finnes andre strategier/planer for leveranse av virke til andre bioenergianlegg (f eks i nabokommune)?
 - f) Har prosjektet bidratt til å etablere et større marked for virke av mindre dimensjoner (bioenergi og bruk av virke til treflis-talle)?
 - g) Har det oppstått spesielt utfordrende eller konfliktfylte situasjoner i løpet av prosjektet, eller motsatt: har det framkommet samarbeidskonstellasjoner eller aktiviteter som er spesielt positive?
 - h) Har fokus i prosjektet endret seg vesentlig i prosjektperioden?
- 3) Spesifikt om tilskuddsordningen "Tilskott til uttak av virke med høge driftskostnader langs veg og i kulturlandskapet":
 - a. Kjenner du til ordningen, evt. ble den benyttet i din kommune, eller hvorfor ble den ikke benyttet?
 - b. Er det behov for slike ordninger, og ønskes den videreført?
 - c. Er du positiv til dette tiltaket fra prosjektet/fylket?
- 4) Knytt kommunens deltakelse i Frå kratt til kroner til andre planer/aktiviteter eller virkemidler i kommunen?
 - a) Andre planer/strategier (f.eks. kommuneplan, energi- eller klimaplan)
 - b) Andre prosjekter (miljøprosjekt, kulturlandskapsprosjekt, verdiskapings-/næringsutviklingsprosjekt etc)

- c) Eksisterende virkemidler (mot kulturlandskap, støtte til næringsutvikling etc)
- d) Er det planer om videreføring av satsingen etter prosjektslutt – og hvordan tenkes dette i så fall gjort?

5) Kommunen og fylkets rolle i Kratt til kroner-prosjektet – tilfredsstillende?

6) Oppsummert om prosjektet:

- a) Hvordan stemmer dine forventninger til prosjektet ”Frå kratt til kroner” i din kommune og for fylkesprosjektet som helhet med de aktiviteter/prosesser som har foregått og de resultater en ser? Er forventningene innfridd – i overkant eller mindre enn forventet?
- b) Har prosjektet resultert i økt fokus og kompetanse om bioenergi blant deltakerne? I tilfelle ja – nevne hvilke konkrete tiltak som har ført til dette. Er det annen læring du sitter igjen med? (f eks knyttet til prosjektorganisering, innsikt i prosesser etc)
- c) Hva ser du som de viktigste flaskehalsene i prosjektperioden – og kunne de vært unngått og evt hvordan?
- d) Er koblinga bioenergi – verdiskaping – åpent landskap en kobling som trigger beslutningstakere til å konvertere til flisfyring, eller er kun pris avgjørende?
- e) Hvordan ser du på mulighetene for og realismen i å kople produksjon av bioenergi og kulturlandskapsskjøtsel (skjøtsel både for trafikksikkerhet og å ivareta kulturlandskapsverdier)?
- f) Hvordan ser du på mulighetene for og realismen i å gjøre denne aktiviteten inntektsbringende for næringsutøvere, evt hva må til for å gjøre den inntektsbringende?
- g) Organisering av prosjektet med utvalgte prosjektkommuner ble valgt fra Fylket: Er denne modellen bra eller kunne en oppnådd noe annet/mer ved at satsingen ble et tilbud til alle kommuner i fylket? Organiseringen av prosjektet i hver kommune med arbeidsgrupper: Kunne disse vært sammensatt annerledes for å få bedre effekt, eller er sammensetningen OK?

Spørsmål som går på holdninger vil bli anonymisert.

Spørsmål til styringsgruppa "Frå kratt til kroner", april 2008

Oppsummert om prosjektet:

- h) Hvordan stemmer dine forventninger til prosjektet "Frå kratt til kroner" for fylkesprosjektet som helhet (og evt i din kommune) med de aktiviteter/prosesser som har foregått og de resultater en ser? Er forventningene innfridd – i overkant eller mindre enn forventet?
- i) Har prosjektet resultert i økt fokus og kompetanse om bioenergi blant deltakerne? I tilfelle ja – nevne hvilke konkrete tiltak som har ført til dette. Er det annen læring du sitter igjen med? (f eks knyttet til prosjektorganisering, innsikt i prosesser etc)
- j) Hva ser du som de viktigste flaskehalsene i prosjektperioden – og kunne de vært unngått og evt hvordan?
- k) Er koblinga bioenergi – verdiskaping – åpent landskap en kobling som trigger beslutningstakere til å konvertere til flisfyring, eller er kun pris avgjørende?
- l) Hvordan ser du på mulighetene for og realismen i å kople produksjon av bioenergi og kulturlandskapsskjøtsel (skjøtsel både for trafikksikkerhet og å ivareta kulturlandskapsverdier)?
- m) Hvordan ser du på mulighetene for og realismen i å gjøre denne aktiviteten inntektsbringende for næringsutøvere, evt hva må til for å gjøre den inntektsbringende?
- n) Hvordan kan satsingen i prosjektet videreføres etter prosjektslutt?
- o) Organisering av prosjektet med utvalgte prosjektkommuner ble valgt fra Fylket: Er denne modellen bra eller kunne en oppnådd noe annet/mer ved at satsingen ble et tilbud til alle kommuner i fylket? Organiseringen av prosjektet i hver kommune med arbeidsgrupper: Kunne disse vært sammensatt annerledes for å få bedre effekt, eller er sammensetningen OK?